

Část 1.

Historický vývoj církve v zájmovém území

Ostravsko-opavská diecéze – čtyři společné příběhy nesourodé historie dnešní diecéze

Ostravsko-opavská diecéze se rozkládá na území dvou historických zemí: **Moravy** a **Slezska**. Jejich politický i církevně-správní vývoj provází složité a komplikované vzájemné sdílení zkušeností i oboustranné ovlivňování, ale také řada odlišností. Zároveň specifikuje dějiny nové diecéze založené roku 1996 postupné vydělování menších celků z nejstarších církevních historických diecézí: olomoucké (podléhající české provincii v čele s pražským arcibiskupem) a vratislavské (podléhající Hnězdenské arcidiecézi). Rozdílnou podobu církevní správy zachycuje řada dochovaných církevních památek souvisejících s výkonem správních úřadů a míst původních biskupských sídel (**Hukvaldy – kostel sv. Maxmiliána, Opava – konkatedrála Nanebevzetí Panny Marie, Ketř, Těšín, Javorník, Ostrava – katedrála Božského Spasitele**).¹ Přesto obě historické země pojí úzké vztahy politické, hospodářské, sociální a kulturní, které se projevovaly také ve vývoji křesťanství a církvi na tomto území. Historické zkušenosti zanechaly stopu v dochovaných církevních památkách, které pro potřeby zobecnění historického vývoje území a církevních památek Ostravsko-opavské diecéze můžeme shrnout do čtyř společně oběma zeměmi vyprávěných příběhů.

1. PŘÍBĚH: OSÍDLOVÁNÍ
2. PŘÍBĚH: OSVĚTA
3. PŘÍBĚH: REFORMACE
4. PŘÍBĚH: SOLIDARITA

Popis příběhů**1. PŘÍBĚH: OSÍDLOVÁNÍ**

Obě země pojí kořeny vyrůstající z christianizačního úsilí pasovského biskupství (latinský ritus) a moravského arcibiskupství (staroslověnská liturgie). Pokřtění českých Přemyslovců na Moravě a jejich následná expanzivní i sňatková politika pozitivně ovlivnily šíření křesťanství na území polských Piastovců (**Karviná – kostel Povýšení sv. Kříže**). Zájmy panovníků na posílení církevní správy v českých (moravských) i slezských územích podporovaly postupné formování tzv. velkofarností při knížecích (pozd. královských) správních centrech (hradech), ale i soukromá založení kostelů z iniciativy světských i církevních velmožů (**Příbor – kostel Narození Panny Marie, Bílovec – kostel sv. Mikuláše, Frýdek – kostel sv. Jana Křtitele** ad.).

Expanzivní zájmy vzápětí střídají motivy spojené s vnitřní konsolidací země, která se projevuje podporou vnitřní, a později také vnější kolonizace. V nových městech a vesnicích vyrůstají nové kostely a kaple (**Fulnek – Kostel Nejsvětější Trojice**), čímž se zhušťuje síť far a narůstají nároky na pastorační praxi místních farářů. Součástí kolonizačního procesu jsou také řeholníci, kteří svými vědomostmi, znalostmi i zkušenostmi (vysušování půdy, dolování soli, léčitelství, nové plodiny – především sady, možnost vzdělání) připravují zázemí pro další osadníky (**Orlová – benediktinský klášter, Bohumín – kostel Narození Panny Marie**). Nové rozmístění věřících a specifické potřeby pastorační praxe² vedou k reorganizaci církevní správy, a zároveň jsou příležitostí k reformám olomouckých biskupů.³ Postupným osamostatňováním venkovských kostelů vzniká skutečná farní organizace a jednotlivé

¹ viz část níže: *Přehled církevně-správního vývoje oblasti*

Modře podbarvený text = území slezsko; béžový text = území moravy

² Dekret 4. lateránského koncilu z roku 1215 *Omnis utriusque sexus* nařizoval všem křesťanům, kteří dosáhli věku užívání rozumu, aby vyznali alespoň jednou do roka své hříchy knězi. Zavedení pravidelné ušní zpovědi kladlo důraz na osobní kontakt mezi knězem a jeho farníky.

³ Jindřich Zdík ve 30. letech 12. století či Bruno ze Schauenburku ve 2. polovině 13. století

farnosti se stávají kulturními centry se specifickými zvyklostmi, folklórem a poutěmi (Žulová – kostel sv. Josefa, Hrozová – kostel Archanděla Michaela, Štramberk-Tamovice – kostel sv. Kateřiny, Bílovec – kostel sv. Mikuláše, Frýdek – kostel sv. Jana Křtitele, Hlučín – kostel sv. Jana Křtitele, Opava-konkatedrála Nanebevzetí Panny Marie). Sebevědomí farností vede posléze ke snahám reprezentovat společné zájmy v rámci diecéze prostřednictvím voleného děkana a vznikem děkanátů z iniciativy farářů.

2. PŘÍBĚH: OSVĚTA

Kulturní styky a vzájemné ovlivňování obou zemí (Moravy a Slezska) odhaluje ve středověku především řeholní život na moravsko-slezském pomezí. Rozvíjel se jen pozvolna, zato intenzivně počínaje nástupem 12. století na Moravě a brzy následovala také benediktinská fundace na území Těšínského knížectví v Orlové (zal. Vladislav Opolský). Po benediktinech, cisterciácích i premonstrátech přichází na Moravu a do Slezska jako nový typ řeholních institucí na konci 12. století johanité a ve 13. století také řád německých rytířů (Opava, Bruntál, Fulnek – Kostel Nejsvětější Trojice, Bílá Voda – kostel Navštívení Panny Marie, Krnov – kostel sv. Martina). Vývoj křesťanského umění byl vázán na vývoj liturgie spojený pro obě země s šířením kultu sv. Václava (Bruntál – kostel Nanebevzetí Panny Marie, dříve sv. Václava, Ostrava – kostel sv. Václava, Hrozová – kostel Archanděla Michaela) a Vojtěcha. Slezské vlivy byly šířeny do Čech prostřednictvím ve 14. století oblíbeného kultu sv. Hedviky (Opava – kostel sv. Hedviky, Ostrava – katedrála Božského Spasitele).

Významným rysem církevního vývoje nejen na Moravě a ve Slezsku je rychlé šíření mendikantských (žebравých) řádů, propojené s urbanizací země, ale i rozkvětem kazatelství (Opava-konkatedrála Nanebevzetí Panny Marie, (Krnov-Kostelec – Kostel sv. Benedikta). Pro vývoj ve 14. stol. je směřodátný především vzájemný kontakt zemí zprostředkovaný kazatelským působením Peregrina z Opole, slezského dominikána a vratislavského převora, jehož dílo čeští kazatelé rádi a hojně užívali jako homiletickou příručku. Vzájemné vztahy přetrvaly i následné politické odklonění Slezska od husitských Čech a posílení vazeb na Krakov.

Osvěta není však jen příběhem minulosti, ale zůstává součástí také moderní éry církevních dějin. Výjimkou není ani území Ostravsko-opavské diecéze výrazně zasažené na obou historických územích průmyslovou revolucí. Přes postupující laicizaci vzdělávání a nárůst počtu státních škol církev nadále sehrává významnou roli v prosazování nových vědeckých poznatků a technologií (například výroba varhan krnovskou firmou Franz Rieger&Söhne: Jeseník – kostel Nanebevzetí Panny Marie, Luděřovice – kostel sv. Mikuláše, Hrozová – kostel Archanděla Michaela), využívání moderních materiálů při stavbě kostelů (beton a železobeton ve funkcionalistických, stejně tak jako soudobých stavbách, Opava-kostel sv. Hedviky, Zlaté Hory – kostel Panny Marie Pomocné, Ostrava – kostel sv. Ducha), ale i jejich záchraně (Karviná-Doly – Kostel sv. Petra z Alkantary, Orlová – kostel Nanebevzetí Panny Marie, Ostrava – kostel sv. Václava) apod. Povědomí o kulturních tradicích navazuje kontinuálně na historické zkušenosti a kombinuje je s moderními technologiemi v novodobých stavbách z rezných cihel (Luděřovice – kostel sv. Mikuláše, Kravaře – Kostel sv. Bartoloměje ad.), ale i při renovaci, záchraně či rekonstrukci ojedinělého souboru dřevěných kostelů, kterými české Těšínsko a Pobeskydí disponuje (Hrabová – kostel sv. Kateřiny, Kunčice pod Ondřejníkem, Prašivá – kostel sv. Antonína Paduánského, Sedliště – kostel Všetech svatých ad.)

3. PŘÍBĚH: REFORMACE

Zatímco husitské války Moravu a Slezsko zasáhly pouze okrajově, vystoupení Martina Luthera mělo vážnější důsledky odrážející se v církevněsprávní struktuře. Ve farnostech se setkáváme s pestrými škálami problémů, které souvisí se zvýšeným počtem evangeliků v původních farnostech (Hradec nad Moravicí – Kostel sv. Jakuba, kostel sv. Petra a Pavla, Opava-konkatedrála Nanebevzetí Panny Marie, Frýdek – kostel sv. Jana Křtitele, Bílá Voda – kostel Navštívení Panny Marie). Nejednou je řešení situace v rukou místních farářů a vznikají svérázné teologické koncepty jak umělecké (Ostrava – kostel sv. Václava, Guty – kostel Božího Těla, Rýmařov – Kaple Navštívení Panny Marie), tak praktické v uspořádání mší katolických i utrakvistických pod jednou střechou (Ostrava – kostel sv. Václava), které posléze vedou k výstavbě nových luteránských kostelů či sborů Jednoty bratrské (Fulnek, Guty – kostel Božího Těla (zničen požárem v r.2017), Šenov – kostel Prozkoumatelnosti Boží). V konfesně smíšeném prostředí se setkáváme s nadšenou aktivitou místních farářů, přezíravostí i vyhrocenými konflikty mezi

katolickými faráři a evangelickou vrchností (například prodej Krnova braniborskému markraběti měl za následek vyhnání minoritů, těšínský kníže nedovolil orlovskému opatovi ujmout se úřadu a majetek kláštera zabavil ad.) (Železná Ruda – Kostel Panny Marie Sněžné, Bílovec – kostel sv. Mikuláše, Karviná – kostel Povýšení sv. Kříže). Přes problémy, které s sebou přinášela válečná tažení Třicetileté války (Nový Jičín – Poutní kaple Panny Marie Bolestné, Bruntál – Poutní kostel Panny Marie Pomocné) nastupuje jistým krokem obnova duchovního života vedena závěry Tridentského koncilu. Zintenzivňuje se výchova kněžského dorostu a podpora řeholních kleriků (piaristé: Bílá Voda – Navštívení Panny Marie a piaristická kolej, jezuité – Těšín, kostel Nejsvětějšího Srdce Ježíšova). Řeholníci jsou zapojováni do farní správy a dochází k řadě reorganizací děkanátů a farností, především zásluhou biskupa Karla z Lichtenštejna-Kastelkornu v 2. polovině 17. století. (Místek – Kostel sv. Jana a Pavla). Rostou jazykově i kulturně obrodná hnutí moravských „zapadlých vlastenců“, obnovují se centra mariánského kultu a poutních tradic (Místek – Kostel sv. Jana a Pavla, Nový Jičín – Poutní kaple Panny Marie Bolestné, Rýmařov – Kaple Navštívení Panny Marie, Bílá Voda – kostel Navštívení Panny Marie, Frýdek – bazilika Navštívení Panny Marie, Prašiva – kostel sv. Antonína Paduánského).

4. PŘÍBĚH: SOLIDARITA

Poslední příběh píše novodobá „občanská společnost“ a okolnosti doprovázející rozmach průmyslu a proces industrializace nejen na území Ostravsko-opavské diecéze. Tereziánské a Josefovské reformy podnítily rozvoj škol, ale také umožnily svobodnější cestování a migraci obyvatelstva. Otevřely také příležitosti ke spolkovému životu, který se odráží na příklad v založení Národní jednoty sv. Cyrila a Metoděje a jejího stavebního úsilí (Frenštát pod Radhoštěm – Kaple sv. Cyrila a Metoděje) a řadě obdobných aktivit (Krnov-Cvilín – kostel Panny Marie Sedmiboletné). Bolestná zkušenost napoleonských válek vyvolala nový zájem o ženské řeholní kongregace, které se zaměřovaly na charitu a výchovu (Milosrdné sestry Panny Marie Jeruzalémské – Opava, Bruntál, Andělská Hora, Vrbno pod Pradědem, Rýžoviště, Uničov; Sestry služebnice Neposkvrněného početí Panny Marie – Ludgeřovice, Karviná, Horní Suchá, Nový Bohumín, Starý Bohumín). Přichází také nové řády spojené se sociální problematikou industriálních měst (salesiáni: Ostrava – kostel sv. Josefa) a novou zbožností. Řada dalších charitních spolků na Moravě a ve Slezsku provozovala dětské opatrovny, sirotčince, útulky, jesle, chudobince, ústavy pro duševně choré, nemocnice, ozdravovny, ústavy pro mládež, koleje, penzionáty, stanice pro ošetřování chudých a nemocných v domech apod.

Ztráta slezských území a následné přerozdělování Polska⁴ iniciovaly rozsáhlé migrační vlny obyvatelstva především z Haliče do měst nynější Ostravsko-opavské diecéze ve 2. pol. 19. století. Mezi imigranty převažují pravoslavní křesťané (Kunčice pod Ondřejníkem) a židé (synagogy v Krnově, Ostravě a d.). Církevní i náboženská rozmanitost, společně s kulturními odlišnostmi pak vytváří v moravskoslezském regionu specifické multikulturní prostředí, které se posléze projevilo v národnostních otázkách a sociálních problémech gradujících až po druhou vlnu přesunu obyvatelstva před i po 2. světové válce. Čas na ozdravení a obnovu předválečné církevní správy a sítě řeholních institucí i charitativní pomoci rázně ukončil nástup komunistické moci roku 1948 (násilná internace kněží či rušení klášterů: Bílá Voda – Piaristická kolej a kostel Navštívení Panny Marie).

Příběh solidarity je tak nejen ohlédnutím za dějinami dnešního území Ostravsko-opavské diecéze, ale i výzvou k novému začátku. Polistopadová obnova náboženského života přináší mnohé podněty, mezi nimiž především vyniká potřeba završení církevně správního vývoje území (zřízení Ostravsko-opavské diecéze roku 1996). Současně dochází k reorganizaci farní sítě a obnově řady poutních míst lokálního a nadregionálního významu (Ostrava - kostel sv. Ducha, Ostrava-Hrabová, Chuchelná, Hněvošice, Opava, Kylešovice, Zlaté Hory – kostel Panny Marie Pomocné aj.). V neposlední řadě se intenzivně rozvíjí

⁴ Tzv. Trojí dělení Polska (při 1. dělení roku 1772 získalo Rakousko území na jih od horní Visly, části vojvodství Sandoměřského, Krakovského, knížectví osvětimského a zátorského a dále Podolí a části Volyně; po 3. dělení roku 1795 Rakousko dostalo území mezi Bugem, Vislou a Pilicí spolu s Krakovem - Halič) přineslo Rakousku zisk sice nejhustěji osídleného, ale hospodářsky zaostalého jižního území Polska se značným počtem ukrajinského obyvatelstva a s výraznou židovskou minoritou.

rovněž pastorační a charitativní práce prostřednictvím Charity nebo obnovenou činností farností a řeholních institucí.

Shora uvedený historický popis je souborem podpůrných informací pro úvahy o budoucím rozvoji CT na území ostravsko-opavské diecéze. S historií svého území by měl být seznámen každý koordinátor CT.

Část 2.

Přehled církevně-správního vývoje oblasti

Velká Morava:

Vznik moravského arcibiskupství - po jeho obnovení v 90. letech 9. století ustanoveny pravděpodobně tři diecéze: nitranská, olomoucká a snad krakovská; na zač. 10. století zánik církevní organizace společně s Velkomoravskou říší, ale přetrvává otázka zachování kontinuity olomouckého biskupství (titul moravského biskupa zmiňován v mladších pramenech)

České země – Přemyslovský stát:

První kostely vznikají při správních centrech: nejprve na přemyslovských hradištích, později na panovnických hradech ve správních centrech. Široké okolí, které tyto kostely spravují, vytváří síť tzv. velkofarností. Jsou spravovány arciknězem a několika dalšími kněžími. Vedle přemyslovských kostelů jsou zakládány další kostely ze soukromé iniciativy světských i církevních velmožů. Územně si nároky na církevní správu dle politické orientace přemyslovských knížat činí po roce 895 bavorská Řezenská diecéze, která prosazuje latinský rítus. Přemyslovské snahy o dosažení církevní samostatnosti jsou naplněny nejprve **vznikem Pražské diecéze** roku 973 podřízené Mohučskému arcibiskupství.

Paralelně s vývojem české církevní správy se vytváří církevní organizace také na území Polského státu Piastovců, jejímž vrcholem je roku 1000 zřízení samostatné arcidiecéze v Hnězdně, již je podřízena také nově ustanovená vratislavská diecéze.

Církevně správní vývoj oblasti je nadále úzce spojen s politickým vývojem v oblasti a podléhá územnímu vývoji obou historických zemí: Moravy i Slezska.

K prvnímu dělení pražské diecéze dochází v souvislosti s politickými ambicemi Přemyslovců na území znovudobyté Moravy. Roku 1063 zřizuje kníže Vratislav II. **olomoucké biskupství** s odkazem na obnovení moravské tradice. Nová diecéze spravuje území střední a severní Moravy. K významnějšímu upevnění pozice olomouckého biskupa a k reformě církevní správy na území olomoucké diecéze dochází ve 30. letech 12. století. Olomoucký biskup Jindřich Zdík rozdělil diecézi na arcijáhenství. Arcijáhni nepodléhali knížeti, ale jmenoval je biskup. Měli dohled na kázeň kléru a dodržování církevních zákonů ve svém obvodu v rámci diecéze. Po moravském vzoru se objevila první arcijáhenství také v Čechách v 60. letech 12. století.

V průběhu hospodářského rozkvětu českých zemí za posledních Přemyslovců na pozadí probíhající vnitřní i vnější kolonizace dochází postupně také k navyšování počtu kostelů a far. Následné osamostatňování venkovských kostelů vytváří pozvolna hustou farní síť, která postupně tvoří jádro skutečné farní organizace, jejíž základní jednotkou je farnost. V kontextu kulturních dějin se tyto církevně-správní jednotky však také stávají kulturními centry oblasti, které spojují podobné zvyklosti, folklór i tradiční poutě. K ustálení podoby **farní organizace dochází až na konci 13. století. Současné dochází v téže době k sdružování farních kněží, aby společně předkládali návrhy a zastupovali se navzájem před biskupem, na základě podobné iniciativy farářů vznikají poté také nové územní celky**

v rámci vnitřní církevní správy, tzv. děkanáty. Hranice děkanátů se v Čechách ustálily v polovině 14. století. Na Moravě je stav zachycen až v 17. století. Území děkanátů zahrnovalo vždy určitý počet farností a v rámci arcijáhenství mohlo být od jednoho po nanejvýš jedenáct děkanátů.

Církevní správa za Lucemburků, Jagellonců a Habsburků

Novým mezníkem v církevně-správních dějinách je *vznik české církevní provincie*, k němuž dochází povýšením pražské diecéze na arcidiecézi roku 1344 papežem Klementem VI. Vedle jí podřízené olomoucké diecéze vzniká také nová diecéze litomyšlská (zanikla za husitských válek). K dalšímu členění pražské arcidiecéze dochází až v průběhu katolické reformace (protireformace). Pražská arcidiecéze zahrnovala nejen území Čech, ale rovněž část žitavského děkanátu a celé Kladsko, olomoucká diecéze spravovala poté území Moravy a slezského Opavska. Ve 20. letech 17. století tvořily Čechy, Morava a některé další připojené oblasti českomoravskou církevní provincii, v jejímž čele stál pražský arcibiskup, jenž byl od roku 1627 vyznamenán titulem primas český. Základní církevně-správní územní jednotkou byla farnost, kterou řídil farář sídlící na faře.

Anexe Slezska Pruskem v průběhu tzv. slezských válek si z hlediska církevní správy vyžádala jak na straně moravské, tak i na straně slezské řadu dílčích řešení. Nejzásadnější změnu do církevní správy přináší rok 1777. V rámci církevní reformy byla olomoucká diecéze povýšena na arcidiecézi, podřízena jí byla nově založená diecéze brněnská, čímž vznikla *moravská církevní provincie* s metropolitou v osobě olomouckého arcibiskupa. Zamýšlená opavská diecéze ustanovena nebyla a celé Opavsko, včetně odstoupené části Prusku, patřilo i nadále pod olomouckou diecézi (roku 1780 došlo pouze k drobné úpravě hranic, stejně tak jako v případě pražské arcidiecéze na Žitavsku). Pro celou pruskou oblast spravovanou olomouckým biskupem (Ketřské arcikněžství) byl ustanoven zvláštní biskupův komisař se sídlem v Ketři. Po rozdělení byla roku 1778 v moravské církevní provincii zrušena arcijáhenství a nahrazena arcikněžství. Nadále byla zakládána nová arcikněžství a nové děkanáty, podobně jako v Čechách nové vikariáty.

Obdobně pro část Slezska v působnosti vratislavské diecéze (od roku 1926 katovické diecéze), která naopak zůstala po slezských válkách v habsburské monarchii, byl vytvořen úřad generálního vikáře jako zástupce vratislavského biskupa. Podléhaly mu dva komisariáty: Těšínský a Niský. Generální vikariátní úřad sídlil převážně v (Českém) Těšíně a spravoval obě vratislavská území: Těšínsko a Javornicko.

Novodobé dějiny

Územní vývoj českých zemí po první světové válce je spojen se vznikem samostatného Československého státu. Formování státní hranice se odrazilo i v proměnách církevní správy. Pruské Hlučínsko připojené k Československu v roce 1920 převzal do přímé správy olomoucký ordinariát. Naopak Kladsko spravoval od roku 1920 zvláštní, z Prahy jmenovaný generální vikář.

Po druhé světové válce se obnovila předválečná církevní správa, ale v sedmdesátých letech byly upraveny poslední zbývající nesoulady mezi státními a církevními hranicemi. Kladsko přešlo roku 1972 definitivně ze správy pražské arcidiecéze pod správu vratislavské arcidiecéze. Ve stejném roce bylo území olomoucké arcidiecéze kolem Ketři připojeno k diecézi opolské. Dále roku 1977 byla převedena z polských diecézí do moravské církevní provincie některá historicky slezská území, která v roce 1918 zůstala v Československu (Těšínsko a Jesenicko), naopak z moravské diecéze oddělena jiná území pod polské diecéze (Ratibořsko). Severní hranice tehdejší olomoucké arcidiecéze tak byla upravena podle hranic státních (pod správu olomoucké arcidiecéze podřízeno území českotěšínské apoštolské administratury, tj. teritorium Těšínska a Javornicka).

Po roce 1989 došlo k dalším proměnám církevní struktury. Papež Jan Pavel II. vyhlásil roku 1993 novou plzeňskou diecézi. Spravuje západní polovinu pražské arcidiecéze, Klatovsko a Domažlicko vyňaté z českobudějovické diecéze a několik farností z litoměřické diecéze. Doposud posledním završením úprav české a moravské církevní provincie se stalo zřízení Ostravsko-opavské diecéze v roce 1996. Pod tuto diecézi náleží severovýchodní část olomoucké arcidiecéze včetně území bývalé českotěšínské apoštolské administratury.